

մեծ աստուածաբան մը՝ կը կառավարէ Բառնա-
բաս առաքելալին ակօժուր ու անոր մեծ թիւերը
կիրնէի եպիսկոպոսին բացակայութեան, ու կի-
տէսնի եպիսկոպոսին մահուան կրկնակ պատճառ-
ներով, այժմու տեղապահ եպիսկոպոսը միակն է
որ կը մնայ այս պատմական կղզիին մէջ, ու
առանձինն կը պատարագէ անոր բազում եկե-
ղեցիներու մէջ շարունակաբար, կը ձեռնադրէ
անոր հարիւրաւոր քահանաները կամ սարկա-
ւաղները, կանոնաւորապէս, ու կ'օժէ կիպրոսի
մէջ կառուցուող մէն մի եկեղեցիները (այսրա-
գայ մը որ յաճախակի կը պատահի), ու առան-
ձինն կը կատարէ մէն մի քահանայապետական
պարտականութիւնները:

Կ'արժէ որ երկու խօսքով քաջատրենք այս
դիտական եպիսկոպոսին կենսագրական զիծե-
րը, որ ունի մեծամիւս համակիրներ, ու իր եղակի
նարտասանական տաղանդին համար ալ՝ հիւս-
ցողները:

Ղեկնդիտ եպիսկոպոս, իր նախնական բարձր
աստուածաբանական դարգացումը ստացաւ Ա-
թէնքի Աղգային Համալսարանին մէջ, որմէ շէր-
ջանաւարտ եղաւ 1923 ին: Անկէ վերջ Ամերիկայի
(Նիւ Եօրք) Աստուածաբանական ձմեռարան «Gen-
eral Theological Seminary» յաճախեց, ու միւսնոյն
ժամանակ՝ հետեւեցաւ Columbia Համալսարանին
փլիխտոյալական դասընթացներուն: 1930 ին,
միաձայնութեամբ ընտրուեցաւ եպիսկոպոս Պա-
ֆօսի, ու կիպրոս վերադարձաւ Ամերիկայէն:

Նոյն տարւոյն Յուլիս ամսուայ մէջ, լծու-
տուն գումարուող Լամպէթի մեծ ժողովին մաս-
նակցեցաւ՝ ներկայացնելով կիպրոսի եկեղեցին,
(ինչպէս որ մեր Դուրեան Ղեկնդ եպիսկոպոսն ալ
ներկայացուցած էր Հայաստանեայց եկեղեցին),
1930 ին օծուեցաւ մետրապօլիտ Պաֆօսի գահին,
ու 1933 ին ընտրուեցաւ տեղապահ կիպրոսի Առա-
քելական եկեղեցւոյ: Ղեկնդիտ եպիսկոպոս կը
կրէ նաեւ «Master in Sacred Theology» աստիճանը,
ու գրեց նաեւ ամփոփ պատմական-մասնագիտա-
կան շարադրութիւն մը՝ (անգլիերէն), «Church
and State in the Byzantine Empire» վերնագրով,
որ շատ գնահատուեցաւ Ամերիկեան համալսա-
րաններուն մէջ:

Բառնաբաս առաքելալի թուականէն մինչեւ
այժմու ժամանակները (45-1943), այսինքն գրեթէ
190 տարուայ երկար շրջանին մէջ, կիպրոսի ծա-
նօթ արքեպիսկոպոսներուն թիւը յիսուն երկու
է միայն, որովհետեւ ամբողջական գահակալնե-
րու անունները ու անոնց ճշգրիտ ժամանակա-
գրութիւնը կը պակսի, որովհետեւ Բառնաբասէ
ու Հերագլիտիսէն վերջ գահակալողին անունը
կ'երկարի մինչեւ 325 թուականը, երբ կիպրոսի
արքեպիսկոպոսն էր կիլիսիոսի, վերջին արքեպիս-
կոպոսն էր կիւրեղ Գ. որ վախճանեցաւ 1933 ին,
ու առիթ ունեցած էր կիպրոսի մէջ տեսակցելու
վեհափառ Սահակ Բ. կաթողիկոսին ու Ամեն.
Ջաւէն Պատրիարքին հետ:

ԳՕԳ ՆԱԶԱՐ ԵՒ ՊԱՂՏԱՍԻ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Կ'ըսուի թէ Պաղտատ ժամանակին եօթն ամ-
բակուս ղոններ ունէր: Երբ այդ ղոնները փակէին՝
րոնակալներու համար անգամ դժուար կը դառ-
նար ներս խուսել:

Սուրբան Մուրատ Դ. 1638 ին, յուսահատած
էր Պաղտատը գրաւելէ, երբ իր հայ զօրավարը՝
Գօգ Նազար կ'առաջարկէ հսկայ թնդանօթ մը
ծուլել: Գօգ Նազարի մասին երկու տարբեր կար-
ծիքներ կան. — մին՝ թէ զօրավար էր, միւսը՝
թէ ձուլիչ: Սուրբան Մուրատ կը դառնայ Գօգ
Նազարին և կ'ըսէ. «Եթէ քու թափած թնդա-
նօթներով կարողանամ գրաւել Պաղտատը, ցան-
կացածդ կը շնորհեմ քեզ լիւր»: Գօգ Նազար
անմիջապէս գործի կը լծուի, խաչոր և մեծ տա-
րողութեամբ թնդանօթ մը ձուլելով զիրքին մէջ
կը գետնելէ: Եւ 25 Դեկտեմբեր 1638 ին Սուրբան
Մուրատ կը մտնէ Պաղտատ մեծ յաղթանակով:
Գօգ Նազար եկեղեցի և գերեզմանատուն մը
կը խնդրէ և արտօնութիւն կը ստանայ որ հա-
յերը Պաղտատի մէջ կարենան հաստատուիլ:

... Պաղտատի Մէլտան թաղամասին մէջ
եկեղեցի մը կը կառուցուի Ս. Աստուածածին
անուամբ և գերեզմանատուն մըն ալ կը շինուի:
Իսկ յետ այնու, հայեր կը սկսին տակաւ առա-
կաւ գալ և հաստատուիլ Պաղտատի մէջ: Եկեղե-
ցիին ամբողջ թաղը՝ որ մեծ տարածութեամբ տեղ
մը կը գրաւէ՝ մինչև այսօր Գօգ Նազար կը կոչուի:
Իսկ այդ հայաձօյլ պատմական հրետանին մինչև
այսօր անվանդ կը մնայ հանրային ճամբուն վը-
րայ, որուն բողոքօրէք իսլամ կիլիներ յաճախ կը
հաւաքուին ուխտ կատարելու համար:

Ինչպէս տեսնուեցաւ Ս. Աստուածածին եկե-
ղեցին շինուած է 1638 թուին յետոյ Սուրբան
Մուրատ Դ. ի հրովարտակով՝ Գօգ Նազարի ջանքով:
Ժամանակի ընթացքին Պաղտատի հայու-
թիւնը կ'աճի, որով երկրորդ եկեղեցի մը ունե-
նալու կարիքը խիստ զգալի կը դառնայ:

Հետեւաբար երբ Պոլսեցի Մետրոպօլիտը պարագայտ
կը ժամանէ Պաղտատ, իր առաջին կարեւորագոյն
գործերէն մին կ'ըլլայ անմիջապէս լծուիլ այդ
լուրջ խնդրոյն աշխատութեան՝ երբ տունէտուն
թափօր կ'ելլէ դրամի հանգանակութեան եկեղե-
ցիին կառուցումը փութացնելու նպատակաւ:
Ժողովուրդը մեծապէս կը գնահատէ իր զո-
վելի ձեռնարկը և շինայեր իր վերջին լուծան
անգամ: Եւ այսպէս 21 Դեկտեմբեր 1852 ին Շօրճա
թաղամասին մէջ եկեղեցի մը կը կառուցուի
Սուրբ Երրորդիքին անուամբ:

Իսկ Ս. Աստուածածին եկեղեցին ժամանակին
հոլովումներով՝ կը սկսի հիննալ և օր մըն ալ
յանկարծ իր չորս պատերը վար կուգան և շատ
չանցած կը դառնայ աւերակ:

Ատեն մը կը մնայ այդ քարուքանդ վիճակին
մէջ, երբ օր մըն ալ անոր իսլամ դրացիները
բուռն գնդատ կը բարձրացնեն թէ այդ եկեղե-
ցին պէտք է շուտով շինուի քանզի սուրբ է

անիկա, և միևնույն ժամանակ կը յայտարարեն որ ինքն չապարհաստ են ուրախութեամբ ստանձնելու անոր շինութիւնը և գործածելու դայն որպէս աղօթատուն իրենց համար:

Այդ գրաքննութիւնը կը պատմեն թէ ամէն շաբաթ երեկոյ արեւմտին՝ եկեղեցիին սեղանին դիմաց սեւ զգեստ հագած կ'ընէր մը կ'երևայ՝ մէկ ձեռքին մէջ բուրձառ առած, եկեղեցիին չորս կողմերը խոնկէ կը ծխէ և ապա կ'անհետանայ եկեղեցիին մէջ: Այս կ'ընէր կը հաւատան որ Տիրամայրն էր:

Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ ձախակողմեան որմին մէջ կառուցուած է խորշ մը: ուր թաղուած է տուփ մը՝ որ կը պարունակէ Քառասուն Մանկանց ռակետները-մասունքները: Իսկ խորշին յանդիման՝ որմին դուրսը ամրացուած կայ պղնձէ աղեղնաձև ճաճանջ մը, որուն վերի մասին վրայ կը գտնուին մոմակաշներ, ձաճանջին ճակատը փորագրուած է հետեւեալը. — «Յիշեցէ ճաճանջ դայս Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյն Պաղտատու — Պոլսեցի Դարբին Արքեպիսկոպոսին Ննջեցեւոցն»: Այլընչայտ է սոյն գրութեան՝ որ ժամանակին Պոլսեցի Դարբին անուն արքեպիսկոպոսը վախճանք է Պաղտատու և կամ ալլուր, և այդ ճաճանջը շինք է իր ծանօթներէն մէկը ի յիշատակ անոր անմահութեան:

Նոյն պատին հաստատուած է երկաթեայ շղթայ մը՝ որուն ծայրը կը գտնուի երկաթեայ խողոր կտորաձև կեռ մը զոր կ'անցնեն խնդրարկուին վիզը ու խոռնիկն ատեն:

Հանգանակուած դրամով՝ Մեսրոպ վարդապետ կը սկսի իր բոլոր ջանքը տալ անոր կառուցման: Կիրակի օր մը երբ ան իր անդրանիկ պատարագը կը մատուցանէ այդ նորակառոյց եկեղեցւոյն մէջ խոռոչ ժողովուրդի ներկայութեան, քարոզ կուտայ թէ յետ պատարագի Քառասուն Մանկանց ռակետները պիտի դրուի եկեղեցւոյն դասը համբոյրի:

Միևնույն ատեն խիստ կերպով կը զգուշացնէ ժողովուրդը որ ունէ մէկը՝ համբուրելու ատեն չըլլայ որ կտոր մը այդ մասունքներէն իր լեզուին ծայրովը վերցնէ, որովհետեւ անոնք սուրբ են և օրինադանցը կը դառնայ համար:

Եւ հայ կնոջ մը անխոհմտ բնաւորութեանը քաջ տեղեակ ըլլալով՝ կը զգուշացնէ դայն այդպիսի բան մը ընելէ: Բայց խօսք մտիկ չընելով՝ այդ կ'ընէր համբուրելու ժամանակ խոնկի կտոր մը իր լեզուին ծայրովը կը վերցնէ: Տուն դարձին լեզուն կը բռնուի և շատ շանցած կը մահանայ: Բայց այդ խոնկին կտորը իր մօտ չմնաց՝ իր սեփական տուփին վերադարձաւ դարձեալ մեծ հանդիսութեամբ:

Իսկ անկէ ետք նորոգութիւններ բազմիցս կատարուած են: Այսօր ալ նորոգութեան կը կարօտի ան: Պաղտատի հայ ազգային գերագոյն իշխանութեանց կը մնայ միջոցներ ձեռք առնել այդ թանկարժէք նաղարեան եկեղեցին նորոգելու:

Մինչև այսօր՝ բրիտանեայ, իսլամ և այլ ուստաւորներ կ'այցեկեն այդ հրաշափառ եկեղեցին որպէս ցանկատու քրքրալից: Եւ յաճախ ուստաւորներ կը մեկնին եկեղեցիին սեմէն ժպտուն զէմքով և գոհունակ:

Պատմա

ՎԱՐԴԱՆ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՀԵՏ

“ՀԱՅԵՐԳՈՒԹԻՒՆ,”

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԷԱՆ

ԳԱՀԻՐԷ, 1943

Գրախօսական մը չէ որ կ'ընենք այս հատորին վրայ, որ այդ փորձը կանուխէն արդէն անցուցած է անտարկիկ արժանաւորութեամբ, քառորդ դարէ ի վեր իր վրայ խօսեցուցած ըլլալով արեւմտահայ գրականութեան ամենէն ձեռնհաս գատողները և ուսումնասիրողները:

«Հայերգութիւն»ը կազմուած է մեծ բանաստեղծին նախորդ գիրքերէն, ինչպէս նաեւ հանդէսներու և թերթերու մէջ հրատարակուած և քիչ թիւով տակաւին լոյս չտեսած քերթուածներէն, տեսակաւորուած «Հայերգութիւն» և «Աստուածերգութիւն» երեսներով:

Հայրենիքի զգացումին և աստուածային զգայարանքին այս առնթներումը հատորին մէջ, աւելի քան ուշագրաւ և սիրելի կ'ընծայէ դայն, մեր օրերու ապաստուած և անազգային մտայնութեանց ընդմէջէն:

Քառասուն տարինեւ եղափոխութիւն մը կայ այս երկու զգայնութեանց տակ և տրտում կ'ընէ մեր ճակատագրի խաղերուն և հարուածներուն: Թէքէեանը անհատապաշտ մըն է, ինքնեկ խորհող, որ ունի իրեն յատուկ աշխարհը, զոր կը գուշակորեն անհատի մը օրերը լեցնող երբեք տրտում, երբեք սաւառնող խռովքներ և թռիչքներ, շատ խորունկ թաղուած եսի մը, անձնականութեան մը նրբին ճամբաներովը վերբերուած: Այսպէս է որ իր «Հայերգութիւն»ը ըլլալով ձայնը, մրմունջը, կամ արցունքը տառապող մարդու մը կամ յուսացող հայու մը, է նոյն ատեն արտայայտութիւնը ատենցմէ անդին եղող աւելի բարձրորակ բանի մը, — մարդկային հոգիին — ։ Նոյնիսկ հաւաքական արժէքներու նկատմամբ այդ կեցուածքը, այդ ընկալչութիւնը որոշ չափով կ'ազդուի այս ներքին տրամայի կոծումներէն:

Եթէ Վարուժանի հայրենասիրութիւնը